

Tóth Ferenc

Az irodalom és a diplomácia vonzásában

Charles Gravier, Vergennes grófja François de Tott báróhoz írt levelei

1. rész

A nagy központi levéltárak mellett mindig izgalmas kutatási lehetőséget nyújtanak azok a családi és magánlevéltárak, amelyek különféle okok miatt magánkézben maradtak, de tulajdonosaik lehetővé teszik a kutatók számára is az itt található források tudományos feldolgozását. A franciaországi főnemesi családi levéltárak közül az *ancien régime* korszakára vonatkozólag kétségkívül az egyik legérdekesebb gyűjtemény XVI. Lajos király neves külügyminiszterének személyes hagyatéka, amelyet az utódok meghatározott rend szerint adtak tovább egymásnak, és egyúttal lehetővé tették a neves történelmi személy élete és tevékenysége iránt érdeklődő történészeknek az anyag beható vizsgálatát.¹ Vergennes gróf hivatalos levelezése jelentős részben fennmaradt és főleg az egykori francia külügyminisztérium levéltárának különféle gyűjteményeiben – elsősorban az Archives Diplomatiques de La Courneuve-ben és a Centre des Archives Diplomatiques de Nantes-ban – található. A jelen forrásközlésben napvilágot látó levelezés magánjellege miatt nem került eddig a központi levéltárak gyűjteményébe, ugyanakkor a levelek egy magyar származású francia diplomata és szépíró – François baron de Tott (1733–1793) – pályájára vonatkozóan olyan jelentős információkkal szolgálnak, hogy mindenképpen fontosnak tartottam azokat jegyzetekkel és rövid összefoglalóval ellátva a magyar olvasók és kutatók rendelkezésére bocsátani. A forráscsoportban harminchárom darab, 1761 és 1776 között keletkezett levél fogalmazványa található, amelyeket Vergennes gróf írt Tott báróhoz. Közül ezúttal az első tizenkettőt adjuk közre.

E rövid bevezető után ismerkedjünk meg a levélíró személyével. Charles Gravier, Vergennes grófja az *ancien régime* korának egyik legismertebb francia külügyminisztere volt. 1719. december 29-én született Dijonban egy taláros nemesi családban. A külügyi pályára nagybátyja, Théodore de Chavigny² lisszaboni, később müncheni nagykövet mellett töltött évei után lépett. Diplomáciai karrierjének első fontos állomása a konstantinápolyi rendkívüli követi, majd nagyköveti kinevezése volt 1754-ben. Erre az útjára elkísérte a forrásközlés másik fontos főszereplője, François de Tott és apja, az egykori kuruc katonatiszt, Tóth András is. Vergennes gróf tizennégy évet töltött ezen az állomáshelyen és hathatós segítségével sikerült az oszmán–francia kapcsolatokat a francia külpolitika érdekeinek megfelelően alakítani. 1768-ban Choiseul

¹ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Pierre de Tugny-Vergennes úrnak, amiért lehetővé tette a Vergennes család levéltárában (Marly-le-Roy, Franciaország) folytatott kutatásaimat.

² Anne-Théodore Chevignard, Chavigny lovagja (1687–1771), francia diplomata.

herceg,³ francia külügyminiszter visszahívta, mivel királyi engedély nélkül vett feleségül egy Anne Duvivier nevű levantei özvegyasszonyt. Ezt követően Franciaországban várta a kedvező politikai helyzetet pályája folytatásához. Choiseul herceg 1770-ben bekövetkezett kegyvesztése után stockholmi nagykövetnek nevezték ki és 1771-től 1774-ig tevékenykedett III. Gusztáv svéd király udvarában, ahol a „kalapos párt” támogatásával sikerült a francia diplomácia számára jelentős sikereket elérnie. XVI. Lajos trónralépésével új lehetőség nyílt számára: Maurepas⁴ a külügyminisztérium irányítására kérte fel. Minisztersége idején nagy hangsúlyt fektetett az osztrák–francia szövetség megszilárdítására, az Angliával szembeni revansra és az Oszmán Birodalom integritásának megőrzésére. Az amerikai angol gyarmatok függetlenségi küzdelme kínálta lehetőségeket kihasználva a francia külpolitika bekapcsolódott az Anglia elleni amerikai függetlenségi háborúba. Az első időszakban fegyverszállítmányok és önkétesek küldésével támogatta a tizenhárom felkelő gyarmatot, majd 1778. február 6-án szövetségi szerződést is kötött velük, amely nagymértékben hozzájárult a függetlenségi háború kimeneteléhez és az Amerikai Egyesült Államok létrejöttéhez. A Francia Királyság az amerikai kontinensen Anglia ellen dúló háború miatt nem vett részt a bajor örökösödési háborúban. Vergennes gróf külpolitikáját a reális hatalmi helyzethez alkalmazkodó diplomáciai sikerek jellemezték, amelynek köszönhetően a Francia Királyság ismét Európa első számú tényezőjévé vált. Vergennes gróf 1787. február 13-án hunyt el Versailles-ban.⁵

Most pedig lássuk, ki volt a levelek címzettje. François baron de Tott, eredeti nevén Tóth Ferenc báró élete emlékiratainak hajdani sikere ellenére sokáig a kora újkori diplomáciatörténet rejtélyes, homályos fejezete volt. Egyrészt életpályája már zsenye ifjúságától kezdve a korabeli titkos diplomácia keretein belül formálódott, másrészt, mint korának több hasonló kozmopolita történelmi egyénisége, a nemzeti történetírások mostohagyermekévé vált. Emiatt még a hiteles életrajzhoz szükséges történeti források feldolgozása is viszonylag sokáig váratott magára.⁶ Egyébként pedig az utókor igen változatos és gyakran anakronisztikus képet őriz róla. Egyszer gátlástalan sarlatánként, máskor pedig felvilágosult filozófusként jelenik meg. A gyarmatosítást hirdető eszméit is gyakran bírálják, nem beszélve arról a hálátlan történelmi szerepről, amelyet a hanyatló Oszmán Birodalom védelmében játszott. Édesapja, Tóth András a Rákóczi-szabadságharc bukása után emigrációba kényszerült, és így jutott Franciaországba.⁷ François de Tott 1733. augusztus 17-én született a franciaországi La Ferté sous Jouarre mellett található Chamigny községben. Édesanyja, Marie Ernestine de Pesselier helyi nemesi családból származott, melynek legismertebb tagja, Charles-Éti-

³ Étienne-François, Choiseul grófja, Choiseul-Stainville hercege (1719–1785), francia államférfi, 1758 és 1770 között XV. Lajos miniszterelnöke.

⁴ Jean-Frédéric Phélypeaux, Maurepas grófja (1701–1781), francia államférfi, 1774 és 1781 között XVI. Lajos miniszterelnöke.

⁵ Vergennes gróf életéhez l. LABOURDETTE, 1990; MURPHY, 1982; PRICE, 1995; VERGENNES, 1987.

⁶ Egyik legújabb tudományos feldolgozása: TÓTH, 2011.

⁷ Tóth András életéhez l. ZACHAR, 1984, 221–228.

enne de Pesselier (1712–1763) közgazdász és író volt. A csupán kilencéves François 1742-ben lépett be kornétásként a francia Bercsényi-huszárezredbe. Részt vett az osztrák örökösödési háború hadjárataiban, és a lawfeldi csatában megsebesült. A fiatal huszártiszt ígéretes képességeinek köszönhetően a francia kormány apjával együtt Konstantinápolyba küldte, hogy megtanulja a török nyelvet, és megismerje az ország szokásait. Tanulmányainak pontos célját így fogalmazta meg később emlékirataiban: „Mahamut szultán⁸ halála, illetve Désalleurs úr⁹ halála után Vergennes urat küldték Konstantinápolyba. Azt az utasítást kaptam, hogy kísérem el őt, részint a nyelv elsajátítása, részint a törökök erkölcsének és kormányzatának tanulmányozása céljából.”¹⁰

A konstantinápoly-pérai tolmácsképző iskola (école des jeunes de langue) 1669 óta létezett és a francia diplomácia számos neves tolmácsdinasztiája és orientalista-ját, tudósa szerezte meg itt nyelvtudását. A fiatal de Tott is itt készülődött folytatni apja pályáját, valamint szolgálni a franciaországi és a törökországi magyar emigrációk érdekét. Édesapja halála után Vergennes gróf hathatós támogatásával a francia kormányzat évi 4000 livres kegydíjban részesítette, de ez nem bizonyult elegendőnek az ő és családja szükségletei fedezésére.¹¹ A tehetséges fiatalember gyorsan fejlődött az oszmán írás, olvasás és beszéd terén. A nagykövet Vergennes gróf is igen elégedett lehetett vele, hiszen Bernis abbénak 1757. december 6-án írt levelében így számolt be az eredményekről: „Ez a szerencsés fiatalember nem hagyta cserben támogatóit: megérkezése óta állandóan a keleti nyelvek sikeres elsajátításán ügyködik és igyekezetének kezdeti sikerei idővel még inkább fokozódhatnak. Nem csupán a nyelveket, hanem az ország erkölceit, szokásait és érdekeit is elmélyülten tanulmányozza, ami arra ad reményt, hogy néhány év múlva eredményesen alkalmazhatjuk majd.”¹² E tanulóévek alapvetően meghatározták a fiatal diplomata későbbi karrierjét. Élményeit emlékiratai első könyvében örököltette meg.

A konstantinápolyi francia követség szellemi vonzáskörébe tartozott ez idő tájt egy kis irodalmi és művészeti csoport, amely Vergennes gróf támogatását élvezte. E művelt társaság minden bizonnyal nagy hatással volt a fiatal François de Tott szellemi fejlődésére is. Elsősorban a neves festőművész, Antoine de Favray (1706–1798),

⁸ I. Mahmud 1730-tól 1754-ig uralkodott.

⁹ Roland des Alleurs (1693–1754) apja, Pierre Puchot des Alleurs először II. Rákóczi Ferenc mellett töltött be követi megbízatást (1705–1710), majd később, 1710 és 1716 között Franciaország konstantinápolyi nagykövete volt. Őt magát 1747-ben nevezték ki a konstantinápolyi nagykövetségre. Tékozló életmódja miatt tönkrement, majd 1754. december 23-án, egy gutaütéses rohamot követően, állomáshelyén életét vesztette.

¹⁰ TOTT, 2008, 41.

¹¹ Részlet Vergennes gróf Bernis-hez írt leveléből (Konstantinápoly, 1757. december 16.): „Aussy bien né que l’est ce jeune homme il sent et le prix des bienfaits que vous avez bien voulu luy procurer et l’obligation ou il est de les meriter et de se rendre digne par son application et par son travail de la protection que vous daignes luy promettre. Je ne manquerai pas Monseigneur, faire payer a M. de Totte comme vous me le prescrivez la gratification annuelle de 4m £ qu’il a plus a Sa Majesté de luy accorder.” CADN, Constantinople série A, fonds Saint-Priest 35 fol. 301.

¹² Vergennes Bernis-hez (Konstantinápoly, 1757. december 6.) CADN, Constantinople série A, fonds Saint-Priest 35 fol. 234.

a Chénier házaspár, Renée-Louis-Amadée de Raulin és Pierre-Augustin Guys tekinthetők e csoport meghatározó tagjainak.¹³ Louis de Chénier (1722–1796) neve leginkább két neves fia, az 1794-ben, harmincegy évesen guillotine alá került André Chénier költő és a dramaturg, librettista Marie-Joseph Chénier miatt vált ismertté.¹⁴ Chénier először montpellier-i posztómanufaktúrák ellenőre volt, majd 1742-ben a konstantinápolyi francia követség kereskedelmi szolgálatába helyezték át. Itt a helyi francia kolónia második, majd első képviselőjeként ügködött des Alleurs és Vergennes grófok nagykövetsége idején, egészen 1765-ig, amikor visszatért Franciaországba.¹⁵ Felesége, Élisabeth de Chénier, aki Lusignan ciprusi király görög–levantei leszármazottja volt, galatai és párizsi irodalmi szalonjai által vált ismertté. Itt megfordult több olyan híresség is, mint az író Palissot, az akadémikus Suard, a festő David és Cazes, valamint a költő Lebrun-Piandre.¹⁶

Renée-Louis-Amadée de Raulin (1730–1804) – más néven Raulin de Vaux – Vergennes gróf személyi titkáráként 1755 májusában Tóth Andrással és fiával együtt érkezett Konstantinápolyba. A pérai francia követség titkáráként (1759–1767) a titkos levelezés lebonyolításával és a levantei francia kereskedelmi állomások ügyeivel foglalkozott. Pályája végén a genovai konzuli poszton tevékenykedett 1775-től 1793-ig.¹⁷ Pierre-Augustin Guys (1721–1799) franciaországi kereskedő fia volt, akit 1739-ben a család konstantinápolyi kereskedőházába küldtek, hogy kitanulja a keleti kereskedelem csínját-bínját. A konstantinápolyi tanulóévek során Guys nemcsak a külkereskedelem, hanem a fanarióta hölgyek körében való gáláns udvarlás és a művészetek terén is elhíresült. 1763-tól királyi titkárként a külügyminisztérium marseille-i ügyvivője lett. Említésre méltó szépírói tevékenysége is, több műve nyomtatásban is megjelent. Az ő segítségével látott napvilágot Élisabeth de Chénier *Lettre sur les tombeaux grecs* című munkája. A forradalom után Guys visszatért Görögországba, és Zantéban telepedett le, ahol 1797-ben felajánlották számára a sziget oktatási igazgatói állását. Itt halt meg 1799-ben.¹⁸

Antoine de Favray festőművész 1762-ben, Tott báró első konstantinápolyi tartózkodása végén érkezett az oszmán fővárosba. 1706. szeptember 8-án született Bagnolet-ban. 1738-ban Jean-François de Troy¹⁹ tanítványaként elkísérte mesterét Rómába, akit a Francia Akadémia elnökévé választottak. Itt találkozott néhány máltai lovaggal, velük utazott 1744-ben Málta szigetére, ahol letelepedve számos látképet és életképet készített a szigetről és lakóiról. 1751-ben felvették a Máltai Lovagrend tagjai közé. Már neves festőnek számított, amikor 1762-ben engedélyt kapott egy nagyszabású keleti

¹³ BOPPE, 1989, 101.

¹⁴ CASA, 1995, 63.

¹⁵ MÉZIN, 1995, 189.

¹⁶ MÉZIN, 1995, 190.

¹⁷ MÉZIN, 1995, 510.

¹⁸ Pierre-Augustin Guys munkásságához l. GUYS, 1771; GUYS, 1779; GUYS, 1786. Vö. MÉZIN, 1995, 341.

¹⁹ Jean-François de Troy (1679–1752), neves francia festő, elismert mester. Több körutat tett Itáliában, ahol élete végéig tartózkodott.

utazásra. Vergennes gróf nagy figyelmességgel fogadta, és a francia követség épületében szállásolta el. Számos konstantinápolyi látképet festett a nagykövet kívánságára. Vergennes gróf elragadtatással írt Tott báróhoz intézett leveleiben a festő tehetségéről. Antoine de Favray számos török életképet és törökös portrét is készített, például a francia nagykövetet és feleségét is megörökítette török viseletben (*Comte de Vergennes en costume turc, Madame de Vergennes en costume oriental*). Munkáját folytatta Saint-Priest gróf nagykövetsége alatt is, akinek megörökítette a nagyvezírnél tett audienciáját is, amely az 1771-es párizsi szalon egyik különlegessége lett. Nem hagyta ki az 1768–1774-es orosz–török háború katonai és diplomáciai tárgyalásainak ábrázolását sem: erre jó példa Saint-Priest gróf Duad pasa táborában tett látogatásának tablóképe (*Audience donnée à M. de Saint-Priest par le Grand Vizir sous la tente, au camp de Douad Pacha*).²⁰ 1771-ben Antoine de Favray visszatért Marseille-be, majd onnan Máltára távozott, ahol 1798-ban halt meg.²¹

A fiatal Tott báró számára a házasságon keresztül kínálkozott a legjobb lehetőség a viszonylag zárt levantei elithez való csatlakozásra. Már 1755-ben kiválasztotta hitvesét Marie de Rambaud, egy marseille-i kereskedő, Joseph-Honoré Rambaud leánya személyében, aki egy Konstantinápolyban befolyásosnak számító, lyoni származású családhoz tartozott. Egyébként Villeneuve márki, korabeli francia nagykövet levelezéséből kiderült, hogy Tott báró apósa fiatal korában dezertörként érkezett Konstantinápolyba, ahol nagy vagyonra tett szert a paszománykészítésben való jártasságának köszönhetően. A francia nagykövet segítségével sikerült fellendítenie a francia–oszmán kereskedelmi kapcsolatokat is.²² Tott báró emlékirataiban megemlékezik felesége családjának egyéb tagjairól is, például sógoráról, aki a francia követség pénztárnoka volt, és megmentette Kalinikosz metropolita életét is. Utóbbi a házában talált menedéket a nagy ortodox belső vallási villongások idején.²³ Annak ellenére, hogy Tott báró későbbi diplomáciai pályája nem tette lehetővé a folyamatos jelenlétet a családjá körében, a házasságát mégis több gyermekáldás kísérte. A konstantinápolyi Sainte-Marie-Draperis-templom keresztelői anyakönyve szerint négy gyermeke született ebben az időszakban.²⁴ Egyre népesedő családjá nyilván örömforrást jelenthetett François de Tott számára, ám a növekvő költségek egyre jobban nyugtalaníthatták is a fiatal apát, aki egyelőre hiába várta a francia diplomáciában való alkalmazását. Végül 1763-ban hajóra szállt, hogy Franciaországban próbáljon szerencsét. Elhatározását emlékirataiban így indokolta: „Ama fogalmak, miket a kezdetekben a török Kormányzatról s Katonaságról volt alkalmam egybegyűjteni, igen vázlatosak voltak. Az embereket csupán cselekvés közben lehet helyesen megítélni, s ennek részleteit a legutóbbi háború körülményeire tartogatom, mik őket számomra jobban megmu-

²⁰ BOPPE, 1989, 121.

²¹ ROMAN D'AMAT, 1975, 855–857.

²² BNF, série Ms. Fr. 7186 Lettres de Villeneuve au comte de Maurepas (jan. 1733–dec. 1733) fol. 179–186.

²³ TOT, 2008, 66–67.

²⁴ MÉZIN, 1995, 568.

tatták. E történelmi körülmények visszavezetnek majd engem Konstantinápolyba, honnan 1763-ban eltávoztam, hogy Franciaországba visszatérve a Minisztériumot figyelmeztessem: jómagam az időmet vesztegetem, s a Király a pénzét, ha engem valamiféle hasznosabb tevékenységre nem szánnak.”²⁵

François de Tott Franciaországba való visszatérése idején a versailles-i kormányzat jelentős változásokon ment keresztül. Azok a miniszterek, akik annak idején apjával együtt Törökországba küldték – különösen a d’Argenson klán – 1763-ban már nem rendelkeztek jelentős befolyással, az új külügyminiszter, Choiseul herceg pedig az 1756-os osztrák szövetség egyik legfontosabb támogatójaként már nem számított a magyar emigránsok támaszának. Étienne-François de Stainville (1719–1785) Choiseul hercege 1758. december 3-án külügyminiszter, 1761. január 27-én hadügyminiszter, ugyanazon év október 13-án pedig haditengerészeti miniszter lett. Ez a hatalmi koncentráció 1770-ig meghatározó jelentőségű változásokat hozott a franciaországi belső viszonyokban és a külügyekben egyaránt. Noha hamarosan lemondott a külügyi tárcáról unokatestvére, Choiseul-Praslin herceg javára, a külpolitikát Choiseul herceg azt követően is meghatározó mértékben befolyásolta.²⁶ Az 1756. évi úgynevezett „diplomáciai forradalom” után a Habsburg-ellenes oszmán külpolitikai szellemben nevelt fiatal Tott báró helyzete meglehetősen kétségessé vált. Ő maga így számolt be erről emlékirataiban: „A Minisztert,²⁷ kinek velem tervei voltak, Franciaországban leváltották. Idegen névvel, pártfogók híján, a hátam mögött nyolcéves konstantinápolyi távolléttel nem remélhettem túlon túl nagy sikereket Versailles-ban. Mindazonáltal ígéretet kaptam arra, hogy egy németországi udvarban leszek alkalmazva; minek folytán a korábban szerzett ismereteim igencsak el lettek volna pazarolva; ámde Choiseul Herceg kétségkívül valamiféle nagyobb hasznot gondolt eme tapasztalataimból húzni.”²⁸

A fiatal bárót egy másik nagy veszteség is érte: ekkor halt meg édesanyja befolyásos rokona, Charles-Étienne de Pesselier is, akitől szintén sok támogatást remélhetett volna. Vergennes gróf 1763. szeptember 9-i levelében így vigasztalta korábbi fiatal munkatársát: „Nem vesztegettem az időt, Uram, hogy válaszoljak a július 27-i levelére, amelyet tegnap kaptam kézhez, s kifejezzem Pesselier úr elvesztése iránti részvéteimet. Átérezem mindazt a szívbeli bánatát, amit ez a szomorú tény okozhat, amely Önt e rokonától és bizalmas barátjától megfosztotta. Sajnos az örömtelinek szánt utazása során csak gyászt talált eddig. Ilyenek az emberi megpróbáltatások, de semmiképpen se adja fel a reményeit, a támogató rokon elvesztése és az a tudat, hogy nem várhat a környezetétől segítséget, csak még jobban saját erejének kiaknázására kell, hogy ösztönözze. Ön tehetséges, szorgalmas és ügybuzgó, ezek a felvilágosult

²⁵ TOTT, 2008, 112.

²⁶ BÉLY, 1992., 550–551.

²⁷ Nevezetesen d’Argenson márkí (1722–1787) leváltásáról van szó, kinek helyébe 1758-ban de Choiseul herceget nevezték ki külügyi államtitkárnak.

²⁸ TOTT, 2008, 113.

vezetők számára a legfontosabb ajánlások. Nagy sikereket remélhetnek majd Öntől, Uram, ha lesz idejük, hogy Önt behatóbban megismerhessék.”²⁹

Tott báró párizsi tartózkodása idején valószínűleg az anyjánál lakhatott a Charos palotában (rue Montmartre), és innen írhatta a versailles-i kormányzathoz címzett kéréseit és beadványait. Anyja Choiseul herceghez írt 1763. május 21-i levele szerint mindketten nagyon nehéz körülmények között éltek.³⁰ E levélhez François de Tott egy beadványt mellékel, amelyben a következő szavakkal kérte a külügyminiszter támogatását: „Mivel helyzete felettébb kritikussá vált, bátorkodik Önagysága nagylelkűségéhez folyamodni és kérni, hogy szíveskedjék vagy megemelni a kegydíját, amellyel folytathatná Konstantinápolyban a szolgálatát, vagy egy megfelelő ellátmánnyal valamely más munkakörben alkalmazni.”³¹

Sajnos, egy ideig Vergennes gróf ajánlásai ellenére sem érkezett pozitív válasz Versailles-ból. A későbbi neves külügyminiszter Tott báróhoz írott, 1764. március 28-i levelében több türelmet és realitásérzéklet tanácsolt védencének: „Az Ön utazása valóban költséges volt, de nem feltétlenül eredménytelen, és talán a lehetőségek beszűkülése miatt nem valósulhattak meg azok a remények, amelyekkel kecsegtették. Ugyanakkor legalábbis ezeknek megalapozottabbnak kellene lenniük ahhoz, hogy megóvják Önt az esetleges kudarcoktól. Gondolom, az általam javasolt barátaimat meglátogatta már, a legtöbbben közülük régen nagy befolyással bírtak, de ma már szinte semmit sem tehetnek, legfeljebb jó tanáccsal szolgálhatnak, ami miatt továbbra is érdemes hozzájuk fordulnia.”³²

Vergennes gróf 1761 és 1767 között a báróhoz írt leveleiben olyan tanácsokkal látta el a fiatal és ambíciós diplomatajelöltet, amelyeknek a későbbi pályája során is nagy hasznát vehette. A levelezésben az *ancien régime* egyik legjelentősebb politikusának filozófiája is kibontakozik, amelyből megismerhetjük az ideális diplomata legfontosabb tulajdonságait: a tehetség, a kitartás és intelligencia elengedhetetlen erényei mellett az óvatosság, a mértéktartás és a diszkréció szükségeltettek a korabeli külügyi szolgálathoz. A fatalizmus látszata nélkül, sztoikus bölcsességgel tanácsolja neki, hogy fogadja türelemmel tervei esetleges kudarcait: „Egy vállalkozás sikere nem feltétlenül bizonyítja az azt vezető személy tehetségét és semmi sem független tőlünk jobban, mint a siker, amely olyan dolgok találkozásának eredménye, amelynek befolyásolására az embereknek általában nincs lehetőségük. Abból a kevésből, amit írt, is

²⁹ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1763. szeptember 9.). A levelekből vett idézeteket itt és az alábbiakban a saját fordításomban közlöm (T. F.).

³⁰ „Il ne me convient pas d’apprécier ses faibles mérites, mais je ne suis malheureusement que trop fondée à vous répondre du fâcheux état de ses affaires. Il ne fut jamais dissipateur, et cependant il se trouve dans tous les embarras qui ne devoient être que la peine de la mauvaise conduite. Sa situation au reste, Monseigneur, n’en est que très touchante et semble m’autoriser davantage de joindre mes instances aux siennes pour obtenir de votre généreuse sensibilité les secours dont il a tant de besoin. Si j’avois plus de ressources je l’aiderois à attendre vos bontés au lieu de les solliciter. Mais la mère comme le fils n’existe que par les grâces du roy.” ADC, dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 6.

³¹ ADC, dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 7.

³² AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1764. március 28.).

látom, Uram, hogy ilyenfajta nehézségekkel küszködik, amelyeket meggyőződése szerint, még ha nem tud is majd legyőzni, akkor sem tehet magának majd szemrehányást, főleg ha elég bölcsen intézve a kitartása nem válik kényelmetlenség forrásává. Ha az a személy, akiről írt, az Ön által kedvelt pályáról próbálja letéríteni, az valószínűleg azért lehet, mivel túl sok nehézséget lát abban, hogy Önt oda bejutni segítsen, amit a jelleme alapján minden kétséget kizárólag meg is tenne. Nem ítélem el a konzulátusok iránti megvetését, noha ebben a kérdésben nem kellene olyan mereven elzárkóznia attól, hogy elvállaljon egyet, ha a másik terve nem valósulna meg.”³³

Mivel irodalmi ambíciókat is dédelgetett, már első konstantinápolyi útja végén készített kisebb írásokat. Milady Montagu kiadott levelezésének sikere csak tovább fokozta írói terveit. A *Mémoire sur la Turquie* és a *Quelques anecdotes turques, bonnes et mauvaises* című kéziratát elküldte a versailles-i udvar számos jeles személyiségének, neves íróknak – köztük Voltaire-nek is –, valamint a különösen befolyásos barátainak, elsősorban Vergennes grófnak. Choiseul herceg szintén olvasta a szépreményű fiatal diplomatanövendék írásait.³⁴ Az első reménysugár 1765 tavaszán csillant meg azt követően, hogy Tott báró neve kezdett ismertté válni az versailles-i udvarban a törökökről írt írásai sikerének köszönhetően: „Tudomásomra jutott, hogy Uraságod néhány Törökországról szóló emlékiratot adott közre, amelyek sokaknak tetszettek. Nem csodálom, hiszen már mutatott nekem is néhányat belőlük elutazása előtt, amelyek egyaránt dicsérték szorgalmas kutatásait és éleslátását is. De azt is rebesgetik, hogy szeretné nyomtatásban megjelentetni ezeket. Ha adhatok valamiféle tanácsot, javasolnám, hogy próbáljon meg ellenállni a kísértésnek, bármekkora legyen is az. A közönség nem mindig elnéző és ritkán bocsájtja meg tévedéseinket...”³⁵

Vergennes gróf a karrierjének tervezésével kapcsolatban azt tanácsolta neki, hogy legyen kezdetben kevésbé nagyravágyó, és próbáljon meg tudatosan készülni arra, hogy hamarosan alkalmazni fogják: „Lényegtelen, hogy a negyedik osztályban kezdi el a pályafutását, a legfontosabb az, hogy sikerüljön megvetnie a lábát. Az Ön munkaszerelete, és ahogyan majd biztosan el fogja látni a feladatát, gondoskodnak a többiről. A pályakezdethez kell egy kis protekció, de amikor már ott vagyunk, csak magunknak köszönhetően maradhatunk talpon, és léphetünk előre a pályán. Praslin herceg jóindulata Ön iránt, amelyet Choiseul herceg is támogat, minden bizonnyal nemsokára lehetővé tesz, hogy gratulálhassak a pályakezdéséhez. Ugyanakkor ha bármi olyan lehetőség kínálkozna, amely a mostani ellátmányánál kedvezőbb lenne, azt ragadja meg, hiszen a háborút az ember lehetőleg ne a saját zsebéből finanszírozza. Azt is javasolnám még, hogy használja ki azt az időt, ami most a rendelkezésére áll arra, hogy a tervezett pályájához szükséges szaktudást megszerezze. Egyszer majd saját tapasztalatból fogja megtudni, hogy milyen hasznos a jó olvasmányok szelleméből táplálkozni.”³⁶

³³ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1764. március 28.).

³⁴ Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE, a Francia Külügyminisztérium Levéltára, Párizs), dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 10.

³⁵ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1764. december 20.).

³⁶ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1765. május 11.). Vö. MURPHY, 1968, 405.

1765 vége felé egy Brüsszelben megürlt állás reménye keltette fel a fiatal diploma-tajelőlt érdeklődését, aki ekkorra már, úgy tűnik, elég komoly politikai kapcsolatokat alakított ki a francia kormányzat belső köreivel. Vergennes gróf 1765. november 25-i levelében már gratulált védence vélhető sikeréhez: „Örömmel látom, hogy végre elérkezett a pillanat, hogy megvalósuljanak a reményei. Mivel mindenki, aki Ön előtt volt a sorban, már elhelyezést nyert, így a brüsszeli megürlt állás kiváló lehetőséget nyújt majd Önnek. Praslin herceg jóakarata alapján, amelyet Choiseul herceg támogatása megerősít, merem remélni, hogy ezt az állást nem fogja elszalasztani.”³⁷ Sajnos a brüsszeli állást mégsem az „idegen nevű” báró kapta, aki az *Emlékirataiban* nagyon keserűen emlékezett vissza életének e kudarcokban gazdag korszakára.³⁸

A következő lehetőség a kölni választófejedelem udvarához rendelt francia követi állás megüresedésével nyílt meg.³⁹ Vergennes gróf szokásához híven ismét hasznos tanácsokkal látta el védencét 1766. március 12-i levelében: „Ha megkapná a kölni választó melletti követséget, akkor nem kell sajnálni az ennek kérelmezésére fordított időt, az állás minden szempontból kedvező és hasznos lenne, ha a vele járó illetmény is annyi volna, mint amennyi a bajor házból származó választó idején volt. De azt gondolom, hogy valamelyest le fogják csökkenteni, és majd minden bölcsességét latba vetve kell megbírkóznia a nem túl könnyű feladataival, ugyanakkor ez megmenti majd a pályája kezdetén tapasztalt nehézségektől, és semmi kivetnivaló nincs abban, ha meg tudja indokolni a költségei növekedésének jogosságát. Viszont ne feledje el soha, hogy az udvarunk nem túlságosan elnéző azokkal szemben, akik az elvártnál jóval költekezőbb életvitelük miatt romlásba döntik magukat, sőt ez egy igen rossz ajánlás lesz számukra a későbbi előmenetelük során. A Rajnavidek nem igényel nagy luxust, az ottani nemesség nem túl gazdag, és így szerényen is mindenkivel egyenrangú módon lehet élni.”⁴⁰

Vergennes gróf mindenképpen megszívlelendő tanácsai ismét papíron maradtak, hiszen a kölni követség élére Choiseul herceg ígéretei ellenére sem Tott bárót nevezték ki. A báró a kudarctól nem vesztette el vállalkozó kedvét, és hamarosan, 1766 májusában újabb beadványt nyújtott be a külügyminisztériumba, amelyben egy konstantinápolyi követségi kereskedelmi megbízotti állást szeretett volna megpályázni.⁴¹ Szintén ebben

³⁷ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1765. november 25.).

³⁸ Vö. 28. sz. jegyzet.

³⁹ „M. le chevalier de Vergennes témoin du zèle et de l’application du baron de Tott approuva qu’il vint en 1763 réclamer les bontés du ministre et rendit son témoignage avantageux de sa conduite et de son travail. Le baron de Tott en devoit donner une des preuves de son application en composant un ouvrage sur les mœurs et le gouvernement des Turcs. Il a eu l’honneur de le présenter a Monseigneur le duc de Choiseul et cette époque et d’autant plus précieuse au baron de Tott qu’elle luy a procuré des témoignages suivis de ses bontés et la promesse de la première place vacante, nomément celle de Cologne.” ADC, dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 10.

⁴⁰ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1765. március 12.).

⁴¹ „S’il plaisoit a Monsieur le duc de destiner au baron de Tott les affaires de commerce dont il a particulièrement étudié les intérêts, il espéreroit alors que ses liaisons actuelles avec les Turcs et celles qu’il formeroit en servant utilement l’extension du commerce justifieroient l’opinion favorable que Monsieur le duc veut bien avoir de luy. Dans cette disposition la France acquereroit à Constantinople une augmentation de crédit d’autant plus essentiel qu’en doublant la somme des amis la servent les influen-

az időszakban nyújtott be egy másik beadványt, amelyben a fekete-tengeri francia kereskedelem lehetőségeiről értekezett. A báró konstantinápolyi visszatérésével valószínűleg egyetértettek a francia diplomácia vezetői is, legalábbis erre következtethetünk Vergennes gróf 1766 októberében írt leveléből: „A további tervei szempontjából jobb, ha tudja, hogy szívesen elfogadom visszatérési szándékát, és gondoskodom róla, hogy az idejét hasznos munkával tölthesse majd el, amelyhez egy tisztességes megélhetéshez elegendő ellátmányt fogok javasolni. Amint láthatja, ennyire terjednek a nem túl széles lehetőségeim, és azt hiszem, a szándékaim várható hatásait sem kell túlértékelnünk. Viszonzásképpen engedelmességet kérek az Ön részéről, és azt kérem, hogy a munkájának tárgyát én határozhassam meg. Munka lesz elegendő mindkettőnk számára. Nem kérek semmi egyébbet, mint bizalmat és segítséget, amelyre nagy szükségem lesz. Az egészségem kezdi megcsínyleni a folyamatos erős munkát, amelyet eddig elég jól viseltem, de szükségem van segítségre és azt nagy örömmel fogadom majd az Ön részéről. Együtt fogunk megbeszélni bizonyos témákat, amelyeket majd Önnek kell megfogalmaznia. Először lehet, hogy nem fogja átérzeni e munka jelentőségét, de bármennyire is másodlagos szerepű lesz, lehetőséget nyújt arra, hogy az Ön által kijelölt pályára lépjen.”⁴²

Úgy tűnik, a báró elérte franciaországi utazásának célját, és sikerült képzettségéhez illő diplomáciai beosztást kapnia. 1766 őszén már konstantinápolyi útjára és új kereskedelmi küldetésére készülhetett. A várva várt kiküldetési utasítása ugyanakkor nem érkezett meg az év végéig. Ezt követően már biztosan el kellett halasztania az útját tavaszig, mivel leghamarabb csak akkor indultak hajók Konstantinápoly irányába. A fiatal diplomatajelölt legnagyobb meglepetésére 1766. december végén Choiseul herceg korábbi terveivel ellentétes utasításait kapta kézhez, amelyben úticéljának a neuchâtel hercegséget jelölték meg! A küldetés titkos jellegének védelmében, Choiseul herceg nem tájékoztatta a változásról sem Vergennes grófot, sem pedig a svájci soleure-i francia nagykövetet.⁴³

*

A szöveget legjobb tudomásom szerint eddig még nem adta ki senki. A szövegátírásnál elsősorban az Archiv für Reformationsgeschichte kora újkori szöveggondozásra vonatkozó ajánlásait (Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte. *Archiv für Reformationsgeschichte*. 72. Bd. 1981. 299–319.) vettem figyelembe. A szöveg archaikus, következtelen helyesírását megtartottam, változtatásokat jobbára csak a kis, illetve nagy kezdőbetűvel való átírás terén végeztem.

---

cer ser réprendroient également sur les objets de politique de commerce et de religion. Le baron de Tott supplie Monsieur le duc de croire que malgré la distinction de travail qu’il désire, son attachement pour M. de Vergennes et le bien du service guideront ses démarches.” ADC, dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 11.

⁴² AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1766. október 13.).

⁴³ Tott neuchâtel-i küldetéséről l. ТóТН, 2003.

Források

1.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1761. november 16.)

Vergennes gróf Tott báró egy ismeretlen 1761-ben lezajlott titkos küldetése folyamán írt levelében megköszöni az általa tudósított híreket és a leveléhez mellékelte Bulletin d'Amsterdam hírlap 1761. július 20-i számát.

a Constantinople le 16. novembre 1761

J'ay receu, Monsieur, par la voye de Naples le duplicata de la lettre que vous m'aves fait l'honneur de m'écrire le 28 aoust. C'est avec le plus sincere empressement que je vous fait mon compliment sur le succes de la commission dont vous aves ete chargé; je n'ai pas de peine a croire quelle n'a pas ete exemte de difficultés, je les avois meme pressenties, mais j'étois bien assuré, Monsieur, qu'il ne pouvoit y en avoir aucune dont votre dexterité et votre capacité ne triomphassent, enfin que les obstacles ne serviroient qu'a augmenter la gloire de votre succes. Je serai tres flatté Monsieur, si je puis reussir a effectuer l'acte d'humanité que vous me recommandes, le motif de charité qui m'est commun avec vous, est fortifié par le desir que j'ay de pouvoir vous offrir un hommage qui vous seroit agreable.

Le Bulletin d'Amsterdam du 20. juillet qui accompagnoit votre lettre ne me paroît pas d'une personne bien instruite des affaires de ce pays cy et de la maniere dont elles s'y traitent; Les notions des Anglois et des Prussiens sur l'objet relatif a votre commission etoient alors fort bornés, mais eussent elles été plus etendues et plus distinctes, ils auroient ete certainement mal reçus a vouloir deprecier un service dont on connoit icy et dont on sent la valeur, ce n'est que depuis cette datte que j'ay dû concerter certaines precautions qui ont pû les eclairer sur l'etat reel de la chose, et qui ne me permettent pas, Monsieur, d'accéder a celles que vous me proposés.

J'ay l'honneur d'être avec un fidele et respectueux attachement, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

2.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz
(Konstantinápoly, 1763. szeptember 9.)

Vergennes gróf Tott báró befolyásos rokona, Charles-Étienne Pesselier elvesztését tudató levelére válaszolva részvétet nyilvánít és igyekszik bátorítani az ambíciózus fiatalembert. Kiderül a levélből az is, hogy Tott báró vitte magával Vergennes gróf Antoine de Favray által festett portréját annak franciaországi családjához Toulangeon-ba. Vergennes gróf kéri, hogy tájékoztassa a toulangeon-i birtokán látottakról. A levél végén beszámol még Tott báró várandós feleségének egészségi állapotáról is.

a Constantinople le 9. septembre 1763

Je ne perds point de tems, Monsieur, a repondre a la lettre que vous m'aves fait lhonneur de m'ecrire le 27. juillet et qui m'a été rendue hier, pour vous exprimer la part sensible que je prend a la perte que vous aves faite de M. Pesselier, je sens tous ce que le facheux evenement qui vous prive d'un parent et d'un ami dans lequel vous avies toute votre confiance, doit couter a la bonté de votre coeur. Vous rencontres des objets de deuil dans un voyage ou vous vous flatties de n'en trouver que de satisfaction. Telles sont les vicissitudes humaines, mais elles ne doivent point decourager vos esperances; la privation de l'apuy que vous fondies sur un parent qui paroissoit s'occuper de contribuer a vos vues, est un motif plus puissant pour tirer de votre propre fond, celui que vous ne poves plus vous promettre du secours de vos entours; vous aves des talens, de laplication et du zele, ces recommandations sont toujours decisives aux yeux des superieurs éclairés. J'augurerai bien de vos succes, Monsieur, s'ils se donnent le tems de vous aprofondir et de vous connoître.

Je ne puis savoir mauvais aux intendans du bureau de la santé de la rigoureuse quarantaine a laquelle ils ont soumis mon portrait; ils vous ont epargné un embarras, qui vous auroit été fort a charge dans votre route. Si mon frere veut faire une surprise a M. de Chavigny⁴⁴ il a la ressource de la poste pour faire arriver promptement le portrait. Au reste je suis tres sensible, Monsieur, a la complaisance avec laquelle vous voulies bien en etre le porteur, quoy que tres aise que votre bonne volonté n'ait pas eu son effet. Suivant ce que vous me marques, Monsieur, des dispositions que vous avies faites p(our) votre depart, je ne doute pas que le premier courrier m'aportera de vos nouvelles de Toulonjon,⁴⁵ je compte que vous vous y reposeres un peu de la fatigue de la longue course que vous aves a faire p(our) y arriver; on sera certainem(ent) tres aise de vous y posseder tout le tems qu'il vous conviendra de vous y arreter.

⁴⁴ Vergennes gróf nagybátyja, Chavigny lovag.

⁴⁵ Toulangeon, földesúri birtok és kastély Burgundiában, a mai franciaországi Ain megyében.

La santé de Madame de Tott est tres bonne malgré la grossesse avancée; je pourrai bien la voir ces apres-midi, mon dessein etant de faire une promenade a Tarrapia. Vous juges bien Monsieur, qu'il y sera question de vous et du sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

3.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1764. március 28.)

Vergennes gróf Tott báró 1764. januárjában írt levelére válaszolva beszámol neki, hogy a báró feleségével együtt nagy reményeket fűznek ahhoz, hogy hamarosan diplomataként tér majd vissza Konstantinápolyba. Hajdani befolyásos barátait elsősorban tanácsadóként javasolja fiatal barátjának. A levél végén – egy titokzatos híradást követően – beszámol még Antoine de Favray festőművész legújabb, Bűjűkderét ábrázoló festményéről is.

a Constantinople le 28. mars 1764

Je suis en reste avec vous, Monsieur, mais mes sentimens ne sont point complices du retard. L'arrivée et le depart des courriers se touchent quel quesfois de si pres que l'intervalle qui les separe ne suffit pas le plus souvent aux objets indispensables, et nous sommes dans des circonstances qui ne sont pas moins laborieuses que celles que vous aves partagées.

Si j'ai differé Monsieur, de repondre a la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 24. janvier, je n'en ai pas pris un part moins sincere aux agrémens de votre position et a l'esperance que vous avez qu'elle pourra devenir meilleure. Madame de Tott me rendra le temoignage que mes sentimens a cet egard ne different pas des siens, aussi je ne vous cacherai pas que lors que nous discutons les motifs de vos esperances nous ne sommes pas pleinement satisfaits ni l'un ni l'autre; notre interest qui ne calcule pas scrupuleusement le possible, voudroit des choses faites, et jusqu'au present tout reste a faire; mais comme vous etes dans les bonnes voyes je me flatte que tous succedera au gré de vos desirs. J'ai parfaitement bien compris et beaucoup mieux que mon interprete le peu de mots turcs que vous m'avez écrits; tenes vous a votre plan, et suivés le avec longanimité car il en faut dans le pays que vous habités. Madame de Tott goute difficilement le conseil, elle voit avec regret s'éloigné le terme que vous avies fixé pour votre retour, cepend(ant) comme sa tendresse pour vous n'offres que point les lumieres de son esprit, elle sent qu'il convient que vous ne precipitiés rien, et elle m'a promis de en écrire en ce sens. En effet le voyage que vous aves entrepris Monsieur, est asses dispendieux, pour ne devoir pas etre infructueux; peut etre la rareté des debouchés fait elle un obstacle a l'accomplissement des esperances qu'on vous permet de concevoir,

mais celles ci au moins doivent etre etablies sur des fondemens asses solides pour vous garentir des vicissitudes qu'on doit toujours craindre.

Je ne doute pas que vous ne cultiviés les amis aux quels je vous ai recommandés, la plus part pouvoient quelque chose autrefois, maintenant ils ne peuvent rien, mais ils sont bons pour le conseil, et c'est une raison de ne les pas negliger.

Tout ce qui vous interesse dans ce pays ci jouit d'une bonne santé, ainsi vous devez etre sans inquietude a cet egard. M. de Favrai qui se plaint que vous l'oubliés, vous fait ses compliments. Il est occupé a deux tableaux dont vous seres surement content, l'un est Tocas et l'autre la prairie de Buyuk deré, tous deux parfaitement ornés. Viendra ensuite la vue du fond du port pour servir de pendant a celle de la pointe du serail⁴⁶ que vous connoissés.

Conservés moy votre amitié, la mienne vous est entierement acquise, vous en avez le garant dans le sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

4.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1764. március 28.)

Ebben a levélben a tapasztalt nagykövet türelemre, kitartásra és óvatosságra buzdítja fiatal védencét. Javasolja neki, hogy esetleges kinevezését is tartsa inkább titokban, és csak a biztos siker tudatában térjen vissza Konstantinápolyba. A levél végén – egy titokzatos híradást követően – megkéri még arra, hogy küldje el a toulangeon-i vidéki birtokáról készített rajzát, valamint biztosítja arról, hogy a felesége jó egészségi állapotnak örvend.

a Constantinople le 11e may 1764

Vous me rendes justice, Monsieur, si vous etes persuadé que l'absence n'altère point les sentimens que je vous ai voüés, ils sont fondés sur l'estime que vous inspirez, et ce motif vous en garentit la durée. Quoy que je serois tres aise de vous revoir, je ne souhaite pas cependant que le soir a Const(antino)ple a moins qu'on ne vous y fasse un etat asses heureux pour que vous ayés lieu d'en etre content, mais j'estime qu'il y a d'autres objets plus a votre convenance, vous etes d'age a voler de vos propres ailes, et vous avez la force necessaire pour le faire avec succes.

Je ne puis trop vous exhorter Monsieur, a ne point pensér a votre retour jusqu'a ce que vos esperances soient fixés solidement, vous commences a former d'heureux

⁴⁶ Lehetőség, hogy Vergennes gróf a franciaországi német megszállás alatt elveszett „*Le fond de la Corne d'Or*” című képre gondol.

presages pour le succes de vos vues, c'est tout ce qu'il m'importe de savoir, et c'est agir avec prudence d'en reserver pour vous seul le secret, jusqu'a ce que le succes vous autorise a le divulguer. Vous seres a tems de m'en instruire lorsque vous pourres m'annoncer l'accomplissement de vos voeux et des miens, si j'étois aportée d'y coôperer je vous demanderois plus d'ouverture, mais je ne puis vous offrir qu'un interest passif, celui que je prend a votre satisfaction ne doit vous laisser aucun doute que je ne goute la joye la plus parfaite lorsque vos esperances se realiseront.

Si j'avois ete le seul Monsieur, qui eut connoissance d'une certaine vûe qu'on vous suposoit et dont vous me faites l'honneur de me parler, vous ignoreriez encore qu'on vous a preté cette charité, mais elle s'étoit repandue icy par tant de bouches que je n'ai pû dissimuler a Madame votre epouse qui m'a recherché a cet egard, que j'en étois informé. Si elle vous a rendu tout ce que je luy ai dit, vous aures pu vous convaincre que toutes mes inquietudes vous étoient relatives. Il seroit inutile de rechercher la source don le bruit est parti, il est bien sensible que c'est une supposition des plus chimeriques.

Je vous remercie Monsieur, du compliment que vous voules bien me faire sur l'acquisition de Toulonjon, et je ne vous suis pas moins obligé de la promesse que vous me faites de m'envoyer le dessein que vous en aves fait, ce sera une jouissance anticipé en attendant que les circonstances me permettent de jouir plus directement de cet hermitage.

Madame de Tott jouit d'une tres bonne sante, et suporte avec courage votre absence.

J'ai l'honneur d'être avec un sincere et inviolable attachement Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

5.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1764. június 28.)

Ebben a levelében Vergennes gróf válaszol a báró 1764. május 10-i levelére. A nagykövet továbbra is türelemre és kitartásra kéri fiatal barátját. Kéri a bárót, hogy a konzuli állásokkal szembeni fenntartásait ne mutassa ki nyíltan, és ne hagyja magát eltéríteni a diplomáciai pályától. Beszámol neki felesége egészségi állapotáról és mindennapjairól. Továbbra is kéri tőle a toulangeon-i birtokáról készített látképét, és értesíti arról is, hogy hamarosan Párizsba érkezik Antoine de Favray híres konstantinápolyi látképe. A festőművész érdemeit méltatva ugyanakkor nem mulasztja el a műveivel kapcsolatos kritikai jellegű megjegyzéseket sem. A levélhez csatolt július 2-i utóirat szerint a pestis miatt Büjükderébe költözött, és a járvány ellenére jó egészségnek örvend. A levelet – a korabeli járványoknál alkalmazott módon – erősen megfüstölték.

a Constantinople le 28. juin 1764
vous vous doutez bien a cette
couleur noire que cette lettre est
fortement parfumée

Je repond, Monsieur, a la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 10. du mois passé. Le succes d'une entreprise n'en fait pas toujours la justification et n'est pas une regle infaillible pour juger des talens de celui qui la dirige rien n'est souvent plus independant de nous que le succes, il ne peut s'operer que par une rencontre de volonté qu'il n'est pas communement au pouvoir des hommes d'arranger. J'entrevois dans le peu que vous me dites, Monsieur, que vous eprouvés quelque difficulté de ce genre, si vous ne pouvez la vaincre je suis bien persuadé que vous n'aurez pas a vous reprocher d'avoir negligé les moyens de la surmonter, et que vous aurez mis dans vos efforts asses de sagesse pour que votre perseverance ne deviennent pas un motif d'indisposition. Si la personne que vous me designer semble vouloir vous detourner de la carriere qui a votre preference c'est aparament qu'elle prevoit beaucoup de difficultés a vous y introduire, car d'ailleurs son caractere ne me laisse aucun doute qu'elle ne soit disposé a vous servir. Je ne blame point votre repugnance pour les consulats, mais ne vous expliqués pas si formellement que vous ne puissies y revenir si l'autre debouché vous manquoit.

Madame de Tott souffre il est vrai de la longueur de votre absence, mais sa raison triomphe de son impatience, elle sent que c'est pour son bien et pour celui de sa famille que vous etes éloigné et cette consideration adoucit les regrets d'une separation un peu rigoureuse pour une jeune dame. Elle est partie depuis deux jours pour Tarrapia ou elle trouvera dans la bonne compagnie qui s'y est rassemblée des occasions de dissipation. Sa santé est bonne et celle de vos enfans, je puis en dire autant de tout ce qui vous interesse dans ce pays ci.

Rien ne presse pour la vue de Toulonjon, cet envoy doit dependre de votre commodité, il me suffira que vous voulies bien vous en ressouvenir a quelque moment de loisir. Si vous êtes encôre a Paris lorsque la grande vue de Constantinople y arrivera, je me flatte que vous serez dans le cas de recueillir les applaudissemens et les eloges qu'elle recevra. Je ne suis pas asses connoisseur pour decider si le tableau est exempt du defect qu'on reproche a M. de Favray de rendre la lumiere trop egale, je luy ai fait part de votre observation qui ne luy a pas ete nouvelle, mais il pretend qu'il ne luy est plus possible de se corriger. Vous serez bien content de deux morceaux que M. de Favray vient de finir pour moy, l'un est la vue de Tocas, c'est un beau paysage est bien orné dans le genre qui convient. L'autre represente quatre femmes assises sur un sofa coaffées a la maniere du pays. Il luy reste a me faire les pendans, et je serai tres bien en tableaux.

Donnes moy Monsieur, de vos nouvelles aussi souvent que vous le pourres, ne me laissés pas ignorer le progres de vos esperances, vous avez la sureté du plus vif interest de ma part dans le sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

P. S. Buyukderé le 2. juillet

La peste m'a chassé icy, elle m'a enlevé avant hier un de de mes gens que nous ne croyons que legerement indisposé; le melange est d'autant plus grand que vous etions sans defiance, il n'y a point de maladie a Const(antino)ple et dans les environs, et nous soupconnons que l'accident est venu de Smirne.⁴⁷ Je me porte tres bien, je n'ai pas meme ete troublé, et je me flatte que la maladie me fera point d'autres progres. Nous y faisons de notre mieux.

6.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1764. december 20.)

Vergennes gróf levele elején hivatkozik a báró 1764. október 29-i levelére. Ezután a nagykövet a külügyi karrier nehézségeiről értekezik. Gratulál a bárónak a kéziratos formában terjesztett török tárgyú írásai sikeréhez, bár egyelőre nem javasolja azok megjelentetését. Milady Montague ez idő tájt megjelentetett leveleinek sikerét ő elsősorban az angломán értelmiségiek rajongásának tulajdonítja. A Radix de Sainte-Foix külügyi biztossal való kapcsolatát helyesli. A báró feleségének egészségi állapotáról kedvezően ír, bár a férj hosszú távollétét kezdi megsínyleni a kedélyállapota. Beszámol még neki egy közös ismerősük, bizonyos Caro nevű levantei orvos párizsi próbálkozásairól is.

a Constantinople le 20. decembre 1764

J'ai receû, Monsieur, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 29. octobre. Je l'attendois avec d'autant plus d'empressement que je desirois etre instruit par vous meme du progrès de vos esperances. Ce que Madame de Tott vouloit bien me communiquer n'étoit pas asses distinct pour fixer mon jugement et pour satisfaire l'interet que je ne cesse de prendre a vos avantages. Je ne suis pas inquiet, Monsieur, de la lenteur plus tost que des difficultés que vous essayés; je connois le pays et je n'ignore pas que les affaires du genre de celle qui vous occupe ne s'expedient pas avec la plus grande celerité; d'ailleurs la carriere dans laquelle vous aspirez d'entrér est si bornée qu'il n'est pas facile d'y trouver une ouverture a point nommé. Mais vous avez de la constance et ce qui est mieux, vous employes utilement votre loisir pour developér vos connoissances acquises et pour les perfectionnér. C'est sans contredit la recommandation la plus efficace et la plus solide. Deja vous avez la satisfaction de voir votre travail aplaudi. Il m'est revenû, Monsieur, que vous avez donné quelques memoires sur la Turquie qui ont ete fort goutés, je n'en suis point surpris, vous m'en avies fait voir avant votre depart des echantillons qui faisoient honneur a vos recherches et a votre discernement; mais on

---

⁴⁷ Ma Izmir Törökországban.

pretend que vous ne series pas éloigné de les faire imprimer. Si mon conseil pouvoit etre de quelque poids je vous conjurerois de resister a cette tentation quelques pressantes que soient les instances qu'on peut vous faire. Le public n'est pas toujours un juge indulgent; rarem(ent) il pardonne les erreurs en matiere de fait, et ils est difficile qu'il n'en echange quelqu'une de cette espece dans le cours d'un ouvrage ou l'on manque souvent de secours et ou ceux que l'on peut se procurer ne sont rien moins que des guides infaillibles. Il est vrai que les applaudissemens que nos journalistes ont donné aux lettres de Miladi Montagut⁴⁸ peuvent rassurer, mais toutes les productions britanniques ont droit a notre admiration je dirois presque a notre enthousiasme.

Je n'ignore pas ce que peut M. de Sainte Foy,⁴⁹ et je sais encore mieux combien il en porte a obligér, vous etes en bonnes mains, Monsieur, restés icy et surtout ne perdés pas patience. Le plus mauvais de tous les partis seroit de venir attendre icy l'effet des esperances que vous avés. Je suis persuadé que Madame de Tott ne pense pas differement quoy qu'elle s'ennuye de la longueur de votre absence, mais elle pense trop solidement pour ne point faire ceder le plaisir qu'elle auroit de vous revoir a l'importance dont il est que vous finissies radicalement l'affaire qui vous a conduit a Paris. Madame de Tott se porte tres bien a un peu de melancholie près, cette maladie quelque inveterée quelle soit ne resistera point a vos soins lors que vous entreprendrés de la guerir.

Le docteur Caro m'a ecrit de Paris, son ton peut me faire croire qu'il n'a pas ete merveilleusem(ent) content. Gaté par les acces qu'il avoit icy au serail, peut etre se ferait-il imaginé que toutes les portes devoient luy etre ouvertes ailleurs. On se persuade facilement qu'on est un personnage. M. le duc de Praslin m'a fait l'hon(neur) de me marquer qu'il etoit satisfait de sa conversation et de ses connoissances; le docteur auroit il mis dans cette audience plus d'ordre et de precision dans ses idées que nous ne luy en connoissons?

Donnes moy je vous prie, Monsieur, plus souvent de vos nouvelles, et surtout ne me laissés point dans l'incertitude sur ce qui vous concerne, l'interest que je prend a votre satisfaction merite que vous m'admetties a la partager; soyes heureux c'est tout ce que je desire. Le voeu ne vous sera pas suspect, si vous rendes justice au sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

⁴⁸ Milady Mary Wortley Montagu (1689–1762), a konstantinápolyi angol követ felesége posztumusz levelei 1763-ban jelentek meg és nagy sikert arattak Európában. Tott báró a Journal Encyclopédique folyóirat hasábjain 1765-ben közölte a művel kapcsolatos kritikáit. L. TÓTH, 2004.

⁴⁹ Maximilien Radix de Sainte-Foix (1736–1810), francia üzletember és diplomata. Choiseul herceg 1759-ben első külügyi kormány megbízottá nevezte ki. Ő felügyelte XV. Lajos király titkos levezését ebben az időben.

**Vergennes gróf levele Tott báróhoz
(Konstantinápoly, 1765. február 16.)**

Vergennes gróf megkéssett újévi üdvözlésében jókívánságait fejezi ki a bárónak, remélve, hogy az új esztendő sikert hoz pályájában. Türelemre inti és reméli a közeli sikert. A báró felesége a gróf szerint már kevésbé türelmes, hiszen szeretné követni a férjét Franciaországba, amennyiben nem talál a közeli jövőben állást a diplomáciában.

a Constantinople le 16 fevrier 1765.

Dans quelque tems, Monsieur, que l'expression de vos vœux puisse me parvenir vous ne devez pas douter que je ne les recoive avec toute la confiance que peut inspirer la sureté de les meriter, il n'est aucun sentiment auquel je n'aye droit de votre part, et qui ne soit la juste recompense de ceux que je vous ai voués et principalement du vif interest que je ne cesse de prendre a votre satisfaction et a votre bonheur. J'espere avec vous que le cours de cette année en fixera l'époque; si ceux de vos amis qui sont dans le sanctuaire vous assurent que votre sort est décidé in petto, pour quoy vous refuseries vous a cette assurance consolante? Encore un peu de patience et vous vous trouverez au terme de vos travaux. Vous ne doutez pas je me flatte, Monsieur, que la nouvelle ne m'en soit tres agreable, et j'espere que vous voudres bien m'en instruire aussitost qu'il vous sera permis de vous expliquer. Madame de Tott connoit le pays ou vous etes moins que vous ne le connoissies lorsque vous aves pris la resolution de vous y rendre ne s'accoutume point aux longueurs et a l'indécision; son impatience est justifiée par le motif, elle languit de votre absence elle voudroit vous rejoindre ou que vous la rejoignissies; cepend(ant) les murmures n'abatent point son courage, elle sent que son bien etre avenir co(mme) le votre depend de vos succes, et cette consideration contrebalance les plaintes de sa tendresse.

Conserves moy votre amitié, je la merite par la fidelité des sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

8.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1765. május 11.)

Vergennes gróf ebben a levelében is bizakodó hangon ír a báró esélyeit illetően. Javasolja neki, hogy a várakozás idejét olvasással használja fel a diplomáciai pályára való aktív felkészülésre. A báró feleségéről nincsenek újabb hírei, mivel az éppen dúló pestisjárvány miatt egymástól elszigetelten élnek. Ismét szóba hozza Caro doktor franciaországi terveit és kéri a bárót, hogy küldje el neki a levantei kereskedelemről írt értekezését. Ígéri neki, hogy őszintén megírja majd róla a véleményét. Továbbra is várja a toulangeon-i birtokáról – ahová majd visszavonulni szándékozik – készült rajzot és ejt néhány szót Favray újabb festményeiről is. A levél végén a gróf megemlékezik még a nagyvezír Musztafa pasa bukásáról is.

a Constantinople le 11. may 1765

Je repond, Monsieur, a la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'ecrire le 1e. du mois dernier. C'est bien honnete a vous de pensér qu'il ne peut vous arriver rien d'heureux qui ne soit mon ouvrage, mais pour reduire la chose au vrai je ne crains pas de dire qu'il ne peut vous arriver rien d'agreable qui previenne mes voeux et l'interest que je prend a votre avancement. Celuy ci me paroît moins eloigné d'après le detail dans lequel vous voules bien entrér avec moi Monsieur, sur le progres de vos esperances, j'y remarque plus de consistance, et des lors j'augure un succes prochain. N'importe que vous debuties dans la quatrieme classe, l'essentiel est de mettre le pié a l'etrier, votre gout pour le travail et la maniere dont je suis assuré que vous vous acquitterés de celuy qu'on vous conféra feront le reste; il faut de la protection pour entrér dans la carriere, mais une fois que nous y sommes admis ce ne peut plus etre que par nous meme que nous nous y souvenons et que nous nous y avançons. Les bonnes dispositions dans lesquelles M. le duc de Praslin paroît etre a votre egard fortifié par la cōoperation de M. le duc de Choiseul ne me laissent aucun doute que bien tost je ne vous doive un compliment sur votre entrée dans la carriere, cepend(ant) s'il y a moyen de vous procurér en attendant un traitement plus avantageux que celuy dont vous jouisses, ne le négligés pas; il faut autant qu'on le peut ne point faire la guerre a ses depens; une chose que je vous recommande specialement est de mettre a profit les momens dont vous pouves disposer pour multiplier les connoissances necessaires dans le metier que vous voules embrassér. Vous saures un jour par votre experience combien il est utile de s'etre nourri l'esprit de bonnes lectures.

Je fais part de vos esperances a M. votre beau frere, j'aurois voulu les transmettre moy meme a Madame de Tott, dont la patience n'est pas aisée a alimenter, mais nous vivons fort isolés les uns des autres, la peste qui est asses vive nous tient en reserve, j'ai ete si bien echaudé que je commence a craindre cette cruelle maladie.

Je reconnois bien l'étrange tête du docteur Caro au recit que vous me faites, Monsieur, de l'audiance que vous luy aves procurée, on peut dire que cet homme n'est pas moins brouillé avec la raison qu'avec la vérité qu'il ne connut jamais. Il m'écrit asses souvent et il se plaint de tout l'univers, par tout ou il va le phisque et le moral ne luy presentent rien de bon, rien meme de passable. Il ne soupire qu'après la Turquie, cepend(ant) j'observe asses d'ambiguité dans ses projets pour commencer a douter qu'il pense serieusement a revenir. Je ne serois pas fâché qu'il le fixat en chretienté, de pareilles cervelles sont plus dangereuses qu'utiles...

Je recevrai avec plaisir, Monsieur, votre memoire sur le commerce du Levant, et je vous en dirai franchement ma pensée, je vous ferai meme toutes les observations dont je le croirai susceptible, la matiere est interessante et je desire fort qu'on en sente toute l'importance. J'ai adressé le mois dernier a M. le duc de Praslin une vaste depeche sur ce sujet, si elle n'opere pas le remede que je sollicite, c'est en fait de notre commerce notre credit est on ne peut plus reduir, les faillites de magi (?) et de couturier luy ont porté une forte atteinte.

Vous aves oublié Monsieur, le petit croquis de Toulonjon que vous m'avies promis, il y auroit de la generosité de votre part ame faire jouir par anticipation d'une retraite que je destine pour etre l'azile de ma vieillesse si dieu me fait la grace d'y parvenir. M. de Favrai travaille sans relache a l'embellir, il vient de finir la vue l'embouchure de la mer noire, c'est un petit tableau tres agreable.

Si vous lises dans les gazettes les art(icles) de Cons(tantino)ple vous y trouveres des traces des revolutions orageuses de ce pays-ci. Moustafa pacha g(rand) vizir⁵⁰ pour la 3e fois déposé le 28. mars dernier et exile a Mettelin a scellé de son sang sa disgrace. Sa tete a ete exposée hier devant la porte interieure du serail avec une inscription qui le charge de vexations et de trahison contre la loy et contre l'état.

Adieu Monsieur, ne doutez point de mes sentimens p(our) Madame de Tott, je ne la separe point de vous dans la profession du sinsere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur

De Vergennes

---

⁵⁰ Köse Bahir Mustafa pasa háromszor volt nagyvezír: először 1752. július 1-től 1755. február 16-ig, másodszor 1755. április 30-tól 1755. december 3-ig, és harmadszor 1763. szeptember 29-től 1765 március 30-ig.

9.

**Vergennes gróf levele Tott báróhoz
(Konstantinápoly, 1765. július 30.)**

Vergennes gróf ebben a levelében elsősorban a báró feleségének a terveiről és annak realitásairól írt. Mivel már régen nem találkoztak, egy bűjűkderei látogatást kihasználva tudott vele hosszabban beszélni. Madame de Tott egyre türelmetlenebbül várta a férje jövőjére vonatkozó híreket. Szívesen Párizsba utazna, de szeretné előbb biztosnak a jövőjét. Vergennes gróf nem siettetette a báró nejét. Egyrészt nem volt a közeli jövőben lehetőség az utazásra, másrészt nem akarta a báró párizsi kiadását felesége és négy gyermeke költségeivel tetézní. Továbbra is várja a báró levantei kereskedelemről szóló értekezését, amelyet bizonyos de la Ville abbénak kellett hozzá eljuttatni. Levele végén a gróf beszámol arról is, hogy rengeteg munkája miatt nem tudja Konstantinápolyt elhagyni.

a Constantinople le 30. juillet 1765

J'ai differé, Monsieur, de repondre a la lettre que vous m'aves fait l'honneur de m'écrire le 29. may, par ce que je devois m'entretenir prealablement avec Madame de Tott de ce qui en faisoit le principal objet, et son sejour a la campagne ne me donne pas de frequentes occasions de causer avec elle. Une excursion que j'ai faite a Buyuk deré m'a mis a portée de la consulter sur tout ce qui interesse votre satisfaction commune, et j'avoue que j'ai eu lieu d'être edifié de ce quelle a bien voulu me faire connoître de sa façon de penser. La reponse quelle vous a faite par le precedent courier doit vous avoir convaincu que l'impatience qu'elle a de se retrouver avec vous n'est point independante de ce qui la convenance de vos affaires peut exiger. Madame de Tott ne rejette point la proposition que vous luy faites d'aller vous joindre a Paris, mais elle voudroit avant de se decider voir votre sort plus assuré qu'il ne l'est encore, elle sent qu'elle vous sera bien plus a charge en France quelle ne vous l'est icy ou elle trouve des ressources dans sa famille, enfin elle m'a fait entendre qu'elle ne pouvoit sortir honnettement de ce pays sans liquider certains engagements qui vous sont connus. Co(mme) elle n'a pas juge a propos de s'expliquer plus intelligiblement, je n'ai pas cru devoir montrer trop de curiosité, mais ses reflexions me paroissant fort sensées, je ne l'ai pas pressée de se rendre a votre invitation, d'abord par ce que de longtems nous n'aurons une occasion convenable pour son transport, et aussi par ce que je crois connoître asses votre situation pour pressentir q(u)'une femme et quatre enfans sur vos bras vous feroient une augmentation de depense qui pourroit excéder vos forces. Tout bien consideré je trouve que Madame de Tott fera tres bien de rester a Const(antino)ple, et vous ou vous êtes jusqu'a ce que la fortune propice a vos voeux realise des esperances qui ne paroissent pas avoir toute leur maturité. Une fois que votre etat sera fixe comptes que le gout de Pera n'arretera point votre epouse pourvû que le sort pour vivre en meme lieu avec vous. Je ne vous dissimulerai point a ce sujet que j'ai entrevû quelques legers symptomes de defiance.

Des ames charitables et nous n'en manquons point icy ont fait entendre que si vous eties employé vous vous isoleries et vous tiendries a l'ecart femme et enfant; on ne les en croit pas tout a fait sur leur perilleuse parole, amis elle a frappé et on craint que ceci je vous prie reste entre nous; point de reproches; il suffira lorsque vous ecrires que vous combatties de loin ce germe d'inquietude.

Je n'ai point encore receû Monsieur, le memoire que vous aves deposé pour moy ches M. l'abbé de la Ville, aparament qu'il me l'envoye par Marseille, de doutes pas du plaisir qec le quel je le lirai, et de la sinserite avec laquelle je vous confierai mes remarques.

Je reconnois votre bon coeur dans l'interest que vous voules bien prendre, Monsieur, aux calamités qui m'ont assiege au dedans et au dehors de mon palais. Les premices du printems ont ete tristes pour moy, l'ete n'est gueres plus agreable, voyons comment sera l'automne. Je n'ai encore passé que trois jours a Buyuk deré, mes occupations m'ayant cloüé et me clouant encore en ville. Mais je veux enterrer la sinagogue avec honneur.

Adieu Monsieur, si vous m'aimes vous me faites prescrire, ce sentiment est la recompense meritée de ceux que je vous ai voüés et qui vous repondent du sinsere et inviolable atachements avec lequel j'ai l'honneur d'être Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

10.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1765. november 25.)

Vergennes gróf ezt a levelét is a báró feleségének Párizsba való utazásának terveivel kezdi. E kérdést illetően úgy gondolja, hogy a családdegyesítés e terve túlzott költségekkel járna. A báró diplomáciai terveivel kapcsolatban reményét fejezte ki, hogy ő lesz a megürrült brüsszeli követi poszt várományosa. Jókívánságai mellett igyekszik azonban a báró illúzióit is szertefoszlatni. Példaképpen a saját konstantinápolyi küldetését hozza fel, amelynek számos gondja és anyagi nehézsége van (például a nagyköveti rezidencia felújítása). A gondolatmenet végén a bárót lehetséges utódjának is nevezi! Levele végén Vergennes gróf beszámol az aleppói francia konzul és egy dragomán közötti vitáról is.

a Constantinople le 25. novembre 1765

Je ne suis point juge en Israël, Monsieur, et je n'ai point pretendu l'être entre Madame de Tott et vous. Je vous ai exposé ses objections par lesquelles m'ont parû de quelque poids, mais je n'ai point voulu blamer vos vues, autrement j'aurois parlé contre mon sentiment. Je vous loue tres fort de penser a attirer aupres de vous votre epouse, et j'ai lieu de coire que Madame de Tott partage votre empressement a cet egard, mais pour sortir d'icy il luy faut des moyens qu'elle ne peut trouver ni dans ses ressources ni

dans celles de sa famille, elle vous avoit prie de luy indiquer et de luy fournir les memes moyens; le silence complet que vous gardés sur cet article augmente sa perplexite bien loin de la diminuer, et luy fait une necessite de la continuation d'un sejour auquel vous vous persuades quelle tient par la force de l'habitude et du sentiment Perotin. Je ne m'eloigne pas de penser que la reunion de votre famille seroit un objet d'epargne, mais la depense de cette reunion independamment des arrerages ne peut etre que considerable, c'est cependant a quoi il faut pourvoir avant tout.

Je vois avec plaisir que vous touchés en fin au moment qui doit realiser vos esperances. Tous ceux qui devoient vous preceder dans l'ordre de la distribution etant pourvûs, la vacance du poste de Bruxelles offre un debouché fort a votre bienseance. Les assurances que vous aves de la bonne volonte de M. le duc de Praslin fortifié par la protection de M. le duc de Choiseul me fait esperer que cet employ ne vous echapera point. Je desire avec d'autant plus d'ardeur qu'il vous soit accordé qu'independamment que je suppose qu'il unit l'utile et l'agreable, je ne dois pas vous dissimuler que les vûes que vous formeriés de ce coté ci quoy que bonnes a certains egards me semblent tout a fait impraticables et meme contraires au bien du service. Je ne disconviens pas qu'il ne soit necessaire de penser a la reconstruction du palais de France, mais je suis d'opinion qu'il vaudroit mieux que l'ambasad(eur) habitat sous des tentes que de discontinuer l'ambassade pour remplir cet objet. Ce seroit annoncer une disette de moyens par trop excessive, laquelle dans un pays ou la richesse est souverainement reverée, nuiroit a la consideration et a la reputation du maitre. D'ailleurs en cessant d'avoir icy un ambassadeur y aura-t-on moins d'affaires? J'ai par devers moi l'experience qu'opere icy la difference du caractere. Si vous, Monsieur, ou tout autre obtenes le meme caractere dont j'avois d'abord ete pourvû, l'objet d'epargne sera bien mince, mon traitement ne differoit que de neuf mille livres de celui de l'ambassadeur, encore n'avois-je souffert le retranchement que par ce que je m'étois contenté de tout. Si le caractere est moindre par exemple si on se contente de tenir icy un simple chargé d'affaires, a quelques objets mercantiles pres qu'il pourra arranger, il se trouvera sans cesse accroché sur d'autres plus essentiels, il sera sans credit aupres du ministere ottoman, et sans force auprès des siens, notre besogne icy n'est pas aussi simplifié que celle des autres nations, et nous ne devons pas accoutumer les Turcs a nous voir de plein gré nous placer a la place inferieure. Je vous explique franchement mon sentiment par ce que je ne voudrois pas que vous adherassies trop, Monsieur, a une idée ou au lieu de vous servir je devois vous etre contraire si j'étois consulté. Je ne crains point au reste que nous m'inculpies d'interest personnel, vous saves que les liens qui m'attachent icy ne me couteront rien a rompre, et je rend trop de justice a la droiture de votre caractere et a l'honneteté de vos sentimens pour suposer que vous voudries me pousser rudem(ent) s'il etoit dans votre pouvoir de le faire. J'aimerois mieux au reste vous resigner cet employ qu'a tout autre que je ne connoitrai peut-etre pas? Votre amitie m'assureroit que j'auerois en vous un successeur partial et c'est ce qui n'est point ordinaire.

Je suis on ne peut plus surpris que M. Thomas⁵¹ se soit laissé induire a porter contre le Sr. Sielve (?) les accusations aux quelles le drogman a eu ordre de repondre et me paroît avoir bien repondre. Ce procedé repugne au caractere de M. Thomas qui est bienfaisant, et ce qui n'est pas moins singulier est que le consul relevant des fautes contre le service ne me les ait jamais particularisées, cepend(ant) j'aurois dû en etre le premier informé puisque j'ai inspection sur les drogmans? Je souhaite que M. Thomas revenant a des sentimens plus equitables puisse etre disposée a rendre a M. Sielve la justice qu'il luy a déniée, je l'y exhorte par une lettre tres pressante dont je ne puis garantir l'effet.

J'ai chargé quelqu'un de s'informer du procedé que les Turcs observent pour faire les peaux de chagrin, et de rassembler tous les details relatifs a cet objet. Vous connoisses Monsieur, la difficulté d'acquérir icy des notions sûres, les gens du pays operent a divers egards sans pouvoir rendre compte de leurs operations.

Ne doutez pas je vous prie de la fidelité des sentimens que vous m'avez inspirés, ils vous repondent du sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur

De Vergennes

11.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1766. március 12.)

Vergennes gróf a báró feleségétől megtudta, hogy reményei szerint megpályázza a kölni választófejedelem melletti francia követi posztot. A gróf helyesli a választást, ugyanakkor arra buzdítja védencét, hogy igyekezzen takarékosan gazdálkodni, ha elnyeri az állást. Megköszöni a báró rajzát, amelyről Favray festővel készített majd egy látképet. A levél végén a gróf beszámol még a festőművész két, nem régiben készített, keleti nőket ábrázoló képéről is.

a Constantinople le 12e mars 1766

Votre coeur, Monsieur, ne me doit que de l'amitié, et les voeux que le sentiment vous inspire en ma faveur me sont d'autant plus agreables que je trouve en moy meme la scûreté de les meriter. Ils ne font je vous assure que le retour ce ceux que je forme si constamment pour vous, il n'est aucun jour ou je ne sois fidele a l'interest que vous m'avez inspiré et que je souhaiterois pouvoir rendre aussi efficace qu'il est sincere.

Madame Tott qui a bien voulu me mettre dans la confidence de vos esperances, ne vous aura naturellement point laissé ignorer la part directe que j'y prend et l'impatiance que j'ai de les savoir realisées. Si vous obtenes le ministere auprés de l'electeur de Cologne vous ne devres point avoir regret au tems que vous aves employé a solliciter; le poste est

⁵¹ Pierre Thomas (1698 k.–1769), aleppói francia konzul (1748–1769). Vö. MÉZIN, 1995, 566–567.

agréable a tous égards, il seroit utile si les apointemens vous estoient conservés sur le pié ou ils estoient lorsqu'il y avoit un electeur de la maison de Baviere, mais je pense que vous subirez quelque retranchement, ce sera donc a vous, Monsieur, a vous monter sur un ton de sagesse qui previenne tout embarras et ce qui n'est pas moins mortifiant qui vous sauve la dure necessite de vous reduire au dessous de votre debut; il n'y a jamais d'inconvenient a se mettre en situation de pouvoir augmenter sa depense, et rapelles vous sans cesse que notre cour sais tres peu de gré a ceux qui se ruinent pour soutenir un etat qu'elle n'exige point d'eux et que c'est meme une tres mauvaise recommandation pour obtenir de l'avancement. Les places du Rhin ne demandent point beaucoup de luxe, la noblesse n'y est pas fort riche, ainsi en vivant honnetem(ent) on se trouve au pair de tout le monde. Je ne vous parle qu'oeconomie par ce que c'est une matiere qu'on ne touchera point dans vos instructions, pour ce qui est des objets politiques vous aures asses de Lumieres de source sans que je me mesle de vous en communiquer qui seroient trop surannées. M. le duc de Choiseul vous honorant d'une protection determinée, je ne regarde point votre future destination comme equivoque, et je vous en fais mon compliment avec tout le plaisir que vous eprouveres vous meme lorsque le succes couronnera vos esperances. Vous m'en aves procuré un bien flatteur, Monsieur, de m'envoyer l'esquise de Toulonjon que vous aves eu la complaisance de dessiner, je vous dois la premiere jouissance d'une habitation que je ne connoissois encore que par la depense de l'entretien. J'ai proposé a m. de Favrai de me faire un tableau sur cette ebauche, il etoit occupé a un autre travail de ma proposition a mal pris, mais co(mme) il n'est point homme a un seul mot je compte qu'une 2de. tentative faite dans un tems plus oportun reussira mieux. Il finit actuellement 2. petits tableaux d'onze pouces environ d'elevation qui sont des chefs d'oeuvre. L'un represente une femme de Pera dans la rue avec une troupe de servantes a sa suite. L'autre est une turquesque dans son jardin avec quelques femmes. Ces deux morceaux seront scurement admirees des connoisseurs. Insensiblement ma collection s'augmente, deja mon cabinet est honnetement meublé et le mieux est que la plupart des vues qui le composent sont uniques.

Tout ce qui vous interesse dans ce pays, Monsieur, jouit d'une tres bonne santé. Je sais que la votre a souffert, menages la je vous prie. La part que j'y prend ne vous sera point suspecte si vous rendes justice au sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

12.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1766. október 13.)

Vergennes gróf levelében a báró Konstantinápolyba való visszatérésének tervét – amelyet Choiseul herceg levélben közölt vele – támogatja, és kifejti a munkájával kapcsolatos elvárásait is. A bárót bizalmas követségi titkári munkával szándékozik megbízni, amelyhez

teljes odaadást kért tőle. Beszámol még a követségi kancellári állásban történt változásról: a régóta ott tevékenykedő Peyrote helyét Raulin veszi át. Végezetül Vergennes grófreményét fejezi ki, hogy a báró felesége is helyesli majd, illetve kéri, látogassa meg visszaútja során nagybátyját Burgundiában.

a Constantinople le 13 octobre 1766

J'ai partagé, Monsieur, vos esperances et vous inquietudes, mon amitié pour vous m'en faisoit un devoir, et elle m'en fera toujours un de contribuer de tout mon pouvoir a votre satisfaction et a vos avantages. Vous aurez la preuve de la sinserite de mes dispositions à votre egard si la reponse que j'ai l'honneur de faire a la lettre de M. le duc de Choiseul dont vous aves ete prevenu, vous est communiquée. Je ne dois pas vous en relever le contenu, c'est au ministre a s'expliquer, et meme quand j'aurois quelque part aux graces que vous pourres recevoir, c'est uniquement de lui que vous devez les tenir et lui en marquer tout votre reconnoissance. Vous devez seulement savoir pour votre direction que j'accepte avec empressement la proposition de votre retour, que je m'engage a vous faire employer utilement votre tems, enfin que je propose de vous faire un traitement qui vous donneroit une aisance honnête.

Voilà tout ce que peut ma bonne volonte, mais co(mme) elle n'est pas fort etendue dans les effets elle ne l'est pas d'avantage dans ses pretentions, aussi je n'exige d'autre retour de votre part que de la docilité, si vous revenez dans le dessein de vous laisser conduire j'entens seulement par raport aux objets de travail, vous vous en trouvez bien et moi aussi; je ne vous laisserai rien a désirer de ma confiance pourvû que vous me pretiez une assistance dont j'éprouve le besoin. Ma santé qui commence a devenir chancelante ne resiste plus a ces efforts assidûs de travail que j'ai soutenus jusqu'à present, il me fait de l'aide et il me sera tres agreable Monsieur, de le recevoir de vous. Nous digererons ensemble certaines matieres que vous vous chargerez de redigér. Peut etre ne sentirés vous pas d'abord la convenance de ce travail, mais quoi que secondaire il vous preparera a la carriere pour la quelle vous vous destinés.

M. Peyrote⁵² (?) me quitte, son age avancé rend sa retraite necessaire. Je souhaiterois fort la lui rendre utile et commode, j'implore a cet effet la bienfaisance de M. le duc de Choiseul, une pension ou une gratification annuelle de mille livres feroit le bonheur de M. Peyrote, et une recompense bien due a ses services qui ont ete vraiment laborieux. La chancellerie sera le partage mais non l'habitation de M. Raulin. Vous le connoisses, vous l'aimés et l'estimés, ainsi il ne vous sera pas difficile de vous bien entendre car en vous donnant ma confiance je ne pretens point l'en priver. Les droits qu'il y a sont d'autant plus inviolables que je ne puis trop me louer de son intelligence co(mme) de son zele.

Quoique ma lettre au ministre soit dattée du 13. je l'ai faite le 11. avant meme de voir Madame de Tott, par ce que je ne veux pas que vous croyés que mon amitié pour elle fait plus que celle que j'ai pour vous.

---

⁵² André Charles Peyrote (?-?), a konstantinápolyi francia követség kancellárja (1750–1767).

J'espere Monsieur, que vous ne quitteres point Paris sans voir mon oncle, et que dans l'opinion des routes vous prefereres celle de Bourgogne. Vous aves le coeur trop bien placé pour ne vous pas interessér a la consolation que j'aurai d'avoir des nouvelles vivantes d'une famille dont je suis separé depuis un si grand nombre d'années.

En attendant le plaisir de vous revoir agréés le assurances du sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

Rövidítések és irodalomjegyzék

ADC	Archives Diplomatiques de la Courneuve
AFV	Archives de la Famille de Vergennes
BNF	Bibliothèque Nationale de France
BMV	Bibliothèque Municipale de Versailles
CADN	Centre des Archives Diplomatiques de Nantes

*

BÉLY 1992	BÉLY, Lucien: <i>Les relations internationales en Europe XVIIe–XVIIIe siècles</i> . Paris, 1992.
BOPPE 1989	BOPPE, Auguste: <i>Les peintres du Bosphore au XVIIIe siècle</i> . Paris, 1989.
CASA 1995	CASA, Jean-Michel: <i>Le Palais de France à Istanbul, Un demi-millénaire d'alliance entre la Turquie et la France</i> . Istanbul, 1995.
LABOURDETTE 1990	LABOURDETTE, Jean-François: <i>Vergennes, Ministre principal de Louis XVI</i> . Paris, 1990.
GUYS 1771	GUYS, Pierre-Augustin: <i>Voyage littéraire de la Grèce ou lettres sur ou lettres sur les Grecs anciens et modernes avec un parallèle de leurs mœurs (2 vol.)</i> . Paris, 1771.
GUYS 1779	GUYS, Pierre-Augustin: <i>Essai sur les élégies de Tibulle auquel on a joint quelques poésies légères</i> . La Haye, 1779.
GUYS 1786	GUYS, Pierre-Augustin: <i>Marseille ancienne et moderne</i> . h. n., 1786.
MÉZIN 1995	MÉZIN, Anne: <i>Les consuls de France au siècle des Lumières (1715–1792)</i> . Paris (Imprimerie Nationale), 1995.
MURPHY 1968	MURPHY, Orville Theodore: <i>Charles Gravier de Vergennes: Profile of an Old Regime Diplomat</i> . In: <i>Political Science Quarterly</i> , Vol. 83, No. 3 (Sep., 1968), 400–418.

- MURPHY
1982
MURPHY, Orville Theodore: *Charles Gravier comte de Vergennes, French Diplomacy in the Age of Revolution 1719–1787*. Albany, 1982.
- PRICE
1995
PRICE, Munro: *Preserving the Monarchy, The comte de Vergennes 1774–1787*. Cambridge, 1995.
- ROMAN D'AMAT
1975
ROMAN D'AMAT, Jean-Charles: *Dictionnaire de biographie française*, tome 13. Paris, 1975.
- TÓTH
2003
TÓTH, Ferenc: *La mission secrète du baron de Tott à Neuchâtel en 1767*. In: *Revue Historique Neuchâteloise*. 2003 avril–juin n° 2., 133–159.
- TÓTH
2004
TÓTH, Ferenc: *Critique à la hussarde des Lettres de Milady Montagu dans le Journal Encyclopédique*. In: TÓTH, Ferenc–Tringli, Zita (szerk.): *Mille ans de contacts II, Relations franco-hongroises de l'an mil à nos jours*. Szombathely, 2003. 119–134.
- TÓTH
2011
TÓTH, Ferenc: *Un diplomate militaire français en Europe orientale à la fin de l'ancien régime. François de Tott (1733–1793)*. Istanbul, 2.
- TOTT
2008
TOTT, François Baron de: *Emlékiratai a törökökről és a tatárokról*. A fordítói munkaközösséget vezette, a bevezető tanulmányt írta, a kötetet szerkesztette TÓTH Ferenc. Tudományos jegyzetekkel ellátta: IVANICS Mária. Szombathely, Vasi Szemle Kiadó, 2008
- VERGENNES
1987
Vergennes et la politique étrangère de la France à la veille de la Révolution. Paris, 1987.
- ZACHAR
1984
ZACHAR József: *Idegen hadakban*. Budapest, 1984.